יובל ב"ה כבוד

V

25 יאריגער יוביליי

תלמוד תורה
„עץ חיים"

עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר.
(משלי ג')

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"ב

ניסן התש"ג — טאראנטא, קאנאדא

נ. בוימאייל

הרב ר' יהודה (יודל) ראָזענבערג ז"ל

כאַראַקטעריסטישע אָפּשאַצונג פון אַ מערקווירדיגע פּערזענליכקייט. *)

— די פאַרשיידענע זוהר־איבערזעצונגען — אידישער מיסטיציזם און זיין איינפלוס אויפן אידישן געדאַנק. — קבלה און גלויבען אין משיח אין פאַרשיידענע עפּאָכעס.

אין עלטער פון 75 יאָר, אין יאָר 1936, (כ"ו תשרי תרצ"ו) איז אין מאָנטרעאָל נפטר געוואָרען, דער באוואוסטער רב ר' יהודא (יודל) ראָזענבערג ז"ל, אין וועמעס פטירה די רבנישע וועלט האָט פארלוירען איינעם פון אירע אָנגעזעהענע לומדים, און די חסידישע וועלט איינעם פון אירע קענער, פון אירע פאָרשער און קאָמענטאַרער. אלס איבערזעצער פון „זוהר", די ביבעל פון „קבלה", און חסידות, האָט ער געהאָלפען פּאָפּולאַריזירען און פאַרשפּרייטען דעם קבלה־מיסטיציזם, דעם חסידיזם.

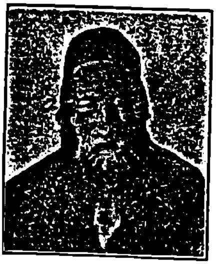
הרב יהודה (יודל) ראָזענבערג

הרב יודל ראָזענבערג, איז געבוירען געוואָרען אין שטעטל סקאַרשעוו, (סקאַרשוב, ראַדאָמער געגענט) אין פוילען, אין חשון תר"ך (אָקט. 1860.) (לויט רייזענ'ס לעקסיקאָן איז ער געבוירען געוואָרען אין יאָר 1865?). נאָך אלס אינגעל, האָט ער געשמט אלס „סקאַרשעווער עילוי". זייענדיג אַזוי פאַרטאָן אין די „לימודי קודש" פאַרטיפענדיג זיך אין גפ"ת, פוסקים א.א.וו. האָט ער דאָך זיך אָפּגעגעבען מיטן לערנען העברעאיש, דאָס „לשון עברי" וואָס ער האָט שטאַרק ליב געהאַט, און צו 15 יאָר האָט מען אים שוין געטראָפען זיין פאַרטיפט אין די באַוואוסטע דראַמעס „לישרים תהלה" און „מגדל עוז" פון ר' משה חיים לוצאַטו. אין סקאַרשעווער „שטיבעל" (קלויז) האָט מען דאָס געהאַלטען פאַר אַ גרויסען פאַרברעכען. ווען ער איז אלט געוואָרען 17 יאָר, האָט ער חתונה געהאַט קיין טאַרלע (אַ שטעטעלע אין פוילען) דאָרט באַקומען סמיכה פון די אָנגעזעהענסטע רבנים, פון לובלינער רב, הגאון ר' שניאור זלמן בעל „תורת חסד"; פון באַריסטען אָסטראָווצער רב הגאון הצדיק ר' יחיאל מאיר הלוי און פון באַריסטען וואַרשאָווער רב ר' זיינוועלע קלעפּפיש. ער איז נאָכהער געוואָרען רב אין דעם דערמאָנטען שטעטל, דאָרט איינגעפירט אין בית המדרש, אַ קלענערע ישיבה, געלערנט צוויי שיעורים יעדען טאָג, און באַקאַנט געוואָרען אין פוילען, אלס ר' יודל טאַרלער. דאָס דערמאָנטע טאַרלע האָט מיט אַ 200 יאָר צוריק געהאַט אלס רב דעם באַריסטען „פני יהושע" וועלכער איז אין זיין צייט געווען איינער פון די גרעסטע גאונים.

עס איז אָבער ניט באַשערט געווען דעם ראַזינגען גרויסען רב ער זאָל זיצען בשלוה אינם קליינעם שטעטעלע. עס איז אים ניט באַשערט געווען צו האָבען מנוחה אום אויסצונוצען זיין פרייע צייט פאַר ליטעראַרישער טעטיגקייט. זיין גאַנץ לעבען איז פול מיט רדיפות, מחלוקת, נדידות פון איין שטאָט צו דער צווייטער. זיין לעבען איז פול מיט פאַמיליען צרות, מיט פאַרשיידענע שטערונגען. פיין און לייד זענען גע־

*) אין הויז פון הרב ראָזענבערג איז מיט 27 יאָר צוריק געפלאַנירט און אָרגאַניזירט געוואָרען די תלמוד תורה „עץ חיים". פאַר די יאָרען וואָס הרב ראָזענבערג איז געווען רב אין טאָראָנטאָ איז די ת"ת. (דאַן נאָך אַ קליינע אינסטיטוציע א. נ. „פּוילישע תלמוד תורה") געווען אונטער זיין השפּעה; סיי בנוגע דעם תכן־הלמוד, סיי בנוגע דעם פּערסאָנאַל און פירערשאַפט.

ווען זיינע שטענדיגע באַגלייטער. זייענדיג רב אין טאָרלע האָט ער געהאַט פיל נעגנער ווי דער שטיגער איז געווען אין פיל שטעטלאַך.

ווי א רב אין א קליין שטעטל, האָט ער געהאַט זיין טיילווייזע הכנסה פון פאַרקויפען הייוועז, ליכט און זאלץ, נו האָט אים קיין צרות ניט געפעהלט פון אָט דעם מסחר. אלס סוחר איז אים בכלל ניט געגאנגען. נאָך איידער ער האָט איבערגענומען דעם רבנות־אמט האָט ער געמאכט פאַרשיידענע מסחר פרובען, געווען א לעדער סוחר, אן אייזען הענדלער — אָבער עס האָט זיך אים ניט איינגעגעבען. דאָס לעצטע געשעפט איז אָפּגעווישט געוואָרען פון א גרויסע שרפה אין דערמאָנטען שטעטעלע, אזוי אז מען האָט מן השמים געפירט ער זאָל ווערען א רב.

אין פאמיליע ענינים איז אים אויך געגאנגען זייער שלעכט. די ערשטע פרוי איז אים געשטאָרבען און עס האָט גענומען א שטיקעל צייט ביז ער האָט חתונה געהאַט מיט זיין צווייטע פרוי וועלכע האָט אָפּגעשטאַמט פונם גזע פון ר׳ ישראל׳טשע ריזשי־נער זצ״ל.

הרב ראָזענבערג איז געווען א חסיד, געפאָרען קיין לובלין צו דעם באוואוסטען רבי׳ן ר׳ אברהם׳לע איגר (דער מחבר פון ספר „שבט־מיהודה״) אן־אור־איינקעל פונם באריהמטען גאון ר׳ עקיבא איגר. אויך דאָרט האָט ער געהאַט אויסצושטיין צרות. חסידים האָבען געהאַט אויסצוזעצען קעגען אים פאַרוואָס ער לערנט זיך רוסיש, לייענט „ספרים חצונים״ . . .

עס האָט אמאָל געטראָפען, דערציילען חסידים, ווען ער האָט שטאַרק מיט התמדה געלערנט רוסיש, צו באקומען די עקזאמענס אלס רעגירונגס־רב („קאַזשאַנני ראבינער״) אזוי אז מען האָט אים געטראָפען שלאָפען אויף א באַנק אין לובלינער בית המדרש מיט א ביכל אין דער האַנט. נו, איז געווען היטעל עפען זיך! עס האָבען נישט געהאָלפען די אלע תרוצים, אז ער האָט דאָס געטאָן צוליב דעם, ווייל מען צווינגט דאָך די רבנים צו קענען רעדען און שרייבען רוסיש . . .

הרב ראָזענבערג האָט זיך דאַן באַזעצט אין ווארשא, אלס מורה הוראה, אין „סקערניעוויצער שטיבעל״, האָט אים אויך דאָרטען ניט געפעלט קיין דאגות, איבער־הויפּט דאגת־פרנסה. זייענדיג אין ווארשאָ, האָט ער ארויסגעגעבען א חודשליכען רבנישען שריפט א. נ. „קול תורה״. ער איז נאָך ווארשא אוועק קיין לאָדזש און פון דאָרט קיין קאנאדע, צו דער רעזידענץ פון פוילישע אידען אין קאנאדע — קיין טאָראָנטאָ. אין יאָר תרע״ג (1913) איז ער סיט׳ן בני־בית אָנגעקומען אין טאָראָנטאָ. ער איז געוואָרען רב פון דער „פוילישער שוהל״ וואָס איז געשטאנען אויף עלם סטריט, די דעמאָלטדיגע אידען גאס. אָבער אויך דאָ אין טאראנטא, אין גאָלדענעם אמעריקא, האָט דער רב געהאַט געגוג אויסצושטיין. ניט קענענדיג זיך צו פּאסען צו דעם היגען לעבען האָט ער געליטען נויט און דחקות. ווי מען האָט מיר דערציילט, זענען געווען צייטען ווען עס האָט פשוט געפעהלט ברויט אין הויז. ער איז אוועק פון טאָראָנ־טאָ קיין מאָנטרעאָל אין יאָר תרע״ט (1919), וואו ער איז פארבליבען ביז צו דער פטירה.

אונטער אלע אומשטענדען איז שטענדיג ביי אים געווען „תורתו אומנתו״, גע־שריבען גרעסערע און קלענערע ווערק. זיינע ספרים און פּאַלקס ביכלעך האָבען געהאַט די זכיה פּאָפּולאַריזירט צו ווערען צווישען אידען. זיין ערשטער ספר „ידות נדרים״ צו פאַרענטפערען די „בלוטר׳ס״ און אלע שווערע שטעלען פון ר״ן אויף מסכת נדרים, איז געלערנט געוואָרען אין פיל ישיבות און בתי מדרשים. אויך זיינע ספרים „מקוה יהודה״ (וועגען מאכען א קליינע מקוה אין יעדען הויז) „מאור החשמל״ (וועגען עלעק־טרישע באַלייכטונג אום שבת און יום טוב), „דרשה צמר ופשתים״ (וועגען הלכות שעטנז) און זיין ספר „קריאה הקדושה״ מיט באַטערקונגען און גרעסערער

אידישער איבערזעצונג האָבען געבראכט פיל נוצען. איבערהויפט דאָס ספר „זהר תורה" די איבערזעצונג פון זוהר אויף העברייאיש אין אלע טיילען האָט אויסגענומען ניט נאָר ביי סתם אזוי אידען און רבנים נאָר אפילו ביי משכילים און פאָרשער. אויך זיין פירוש „זיו הזהר" ווערט פאררעכענט אלס איינער פון די בעסטע קאָמענטאַרען אין אזא פארנעם.

נאָך פאר איס, זענען געווען אזעלכע, וועלכע האָבען איבערזעצט דעם זהר פון ארמעאיש אויף העברעאיש. אין זיין פירוש „דרך אמת" אויפן זהר *) ברענגט דער באריםטער מקובל ר' חיים וויטאל א ציטאטע פון א העברעאישען ספר „זהר קטן". א מקובל מיט'ן נאָמען ר' ישראל, האָט אין יאָר שנ"ב (1592), איבערזעצט איינינע מאמרים פון זהר אויף תהלים א. ג. „תמים יחדיו". אויך אין דער צייט פון של"ה האָט איינער א ר' ישכר בער דער מחבר פונם פירוש אויפן זהר „אמרי בינה" איבערזעצט געוויסע מאמרים פון זהר אויף לשון קודש אונטער'ן נאָמען „מקור חכמה" לויט די פרשות פון דער תורה.

אויך דער „ספר הבהיר" אין העברעאיש, גלויבען פיל אז דאָס זאָל זיין אן איי־בערזעצונג פון זהר און אפשר זאָל דאָס זיין דער אמת'ער אָריגינעלער זהר און דער ארמעאישער זהר, וואָס מיר האָבען, זאָל נאָר זיין אן איבערזעצונג.

נאָר לעצטענס האָבען די רבנים ר' גרשון מרגליות און ר' משה געלערנטער געמאכט איבערזעצונגען פון געוויסע שטעלען אין זהר צו פּאָפּולאריזירען דאָס גרעסטע קבלה ספר, אָבער קיינער האָט ניט באוויזען ארויסצוגעבען א גאנצע זאך, א פולע איבערזעצונג.

פיל פרובען זענען געמאכט געוואָרען אָבער אָן דערפאָלג. שווער, זייער שווער איז צו אנטפּלעקען די „רזא דרזין" פון „זהר" אין אן אנדערער שפּראך, אפילו אין לשון קודש, די תורה שפּראך. „רזא דרזין" איז עפּעס מער סודותדיג ווי „סוד שבסודות" „תא חזי", קלינגט בעסער ווי „בא וראה". ר"ר צבי כהן איז גערעכט מיט זיין באהויפּטונג **) אז ווען דער זוהר זאָל געווען ווערען געשריבען אין העברעאיש, וואָלט ער ניט געווען געמאכט דעם גרויסען רושם ווי אין ארמעאיש. וואָלטען מיר געווען געהאט נאָך א מדרש. מיט וואָס וואָלט ער געשטאנען העכער פון די אנדערע מדרשים?

עס זענען אויך געמאכט געוואָרען פארשיידענע פארזוכען איבערצוזעצען דעם זוהר אין אנדערע שפּראכען, אין לאטיין, פראנצויזיש, דייטש א. א. וו. די לאטייניש איבערזעצונג איז געמאכט געוואָרען אין אָנהויב פון 16־טען יאָרהונדערט פון באריס־טען איטאליענישען גייסטליכען עגידיאָ פאָן וויטערבא, א גרויסער קענער און ליבהאָבער פון תלמוד און קבלה, געלערנט ביים גרויסען מדקדק ר' אליהו לעוויטא. ***)

אין לאטיין זענען אויך איבערזעצט געוואָרען גרויסע טיילען פון באריםטען קבלה־ספר „עמק המלך" פון באריםטען מקובל „ר' נפתלי בן יעקב אלחנן מפולניא" וועל־בער האָט געוואוינט אין ארץ ישראל צוזאמען מיטן „האר"י והחבריא" און איבערגע־בען די קבלה פון האר"י. אין לאטיין רופט זיך דאָס ווערק: KABBALA DEUMDATA די מקובלים זענען געווען נעגען איבערגעבען די „סודות התורה לחיצונים" ****)

*) זע דאָרט בראשית לד ע"ב; משפטים ו' קט"ו ע"ב.

**) זע ר"ר צבי כהן: הרב יהורא ראָזנבערג (לחג יובלו חשבע"ס) ספר הזכרון. מונטריאל תרצ"א.

***) זע, גרעץ, די אידישע פאָלקס געשיכטע ו, 113.

****) זע: ד"ר שמעון גינצבורג, ר' משה חיים לוצאטו ובני דורו אסף אגרות ותעודות, ספר ראשון, תל־אביב, תרצ"ו, אגרת י"ג כ"ס, הערות: 57־58; ספר שני, תרצ"ו, ציונים ומלואים, תנ"ח.

הרב ראָזענבערג האָט דעריבער באוויזן געוואנסקיים און דרייסטקייט מיט זיין איינשטעלעניש, איבערצוזעצן דעם אלגעמיין־אנגענומענעם ארמעאישן זהר אין העב־רעאיש. אזא ריזיגע ארבעט ווי איבערצוזעצן געדאנקען און אידיאָמען אין אַן אנדערער בלי איבערצוגעבן סיטבאָלען און אלעגאָריעס פון זוהר . . .

ניט וויכטיג שוין, צו זיין איבערזעצונג אין לשון קודש, איז א פולשטענדיג־געלונגענע, איז זיין ארבעט קאָלאָסאל און באדייטענדיג.

ער האָט באגעגנט א שטארקע געגנערשאפט מצד די חסידים וועלכע האָבן געזען אין דעם א פארשוועכונג פון זהר. מעג זיין אז אַן דער איבערזעצונג איז דער זהר, א „ספר חתום", דער דורכשניטליכער מענש פארשטייט דאָך ניט סיף „ארמית", דאָך זיינען זיי געווען צופרידענער אזוי ווי ער איז אין ארמית.

ויי האָבן געהאלטען אז עס איז בעסער אז מען פארשטייט ניט אלע סודות, פאראן א מאמר אין אוולאי (חיד"א, איינער פון די גרעסטע מקובלים) וואָס לויטעט אז בלויז זאָגען דעם זהר אפילו מען פארשטייט נישט איז א תיקון צו דער נשמה. נו, חסידים האָבן מער ניט געדארפט. דאָס אליין איז שוין געווען גענוג צו באקעמפען דעם מחבר פון דער איבערזעצונג, מעג ער האָבן די בעסטע ערלעבסטע מאָטיווען — צו פארשפרייטען דעם זהר'ס געדאנקען.

און ניט בלויז חסידים, אפילו רביים, האָבן אין אָנהויב ארויסגעוויזן געג־נערשאפט; יזיי האָבן דאָך געהאט גענוג באווייזען פון תלמוד, אז די תנאים און אמוראים האָבן מקפיד געווען דערויף מ'זאָל די סודות פון דער תורה ניט לערנען צווישען דעם פראָסטען עולם. די חכמי־התלמוד האָבן מקפיד געווען אויף „מעשה בראשית", ווי א פארבאָרגענע זאך, נאָך וועלכער מען טאָר ניט נאָך טראכטען. צו דער דאָזיגער פארהוילונג האָט ר' יונה געפונען א רמז אין דער תורה: „פארוואָס איז די וועלט באשאפען געוואָרען מיט א „בית"? אזוי ווי די בית איז פארמאכט פון אלע זייטען נאָר אָפען פון פאָרענט אזוי אויך האָסטו ניט קיין רשות זיך אָנצושטעלען וואָס פון אונטען, וואָס פון אויבען, וואָס פון פאָרענט, וואָס פון הינטען, נאָר פון טאָג וואָס די וועלט איז באשאפען און ווייטער. „בר קפרא האָט געפונען א סמך צו דעם, פון פסוק: „ווייל פרעג דיך ווענען די ערשטע טעג, וואָס זענען געווען פאר דיר, אין טאָג וואָס גאָט האָט באשאפען דעם מענש אויף דער ערד" — פון טאָג וואָס איז באשאפען, מענסטו פארשטיין אָבער ניט פון פריהער; פון איין עק הימל ביזן צווייטען, קענסטו פארשטיין, אָבער ניט פון ווייטער . . ."

(ר' יונה מצא רמז בתורה: למה נברא העולם בבית? אלא מה בית זו סתום מכל צדדיו ופתוח מלפניו, כך אין לך רשות לעמור מה למטה מה למעלה מת לפנים מה לאחור אלא מיום שנברא העולם ולהבא . . . בר קפרא מצא סמך לזה במקרא: כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ (דברים ד') למן היום שנברא אתה דורש ואי אתה דורש לפנים. מכאן ולמקצה השמים ועד קצה השמים אתה דורש וחוקר ואי אתה חוקר לפנים, (בראשית רבה פ"א).

זיי האָבן אויך שטארק מקפיד געווען אויפן סוד פון „מעשה מרכבה", און זועו איינער פון די בעלי התלמוד האָט געוואָלט מען זאָל איס לערנען די מעשה מרכבה האָט מען איס געענטפערט שהן „בבשונו של עולם" און מען טאָר ניט אויפדעקען נאָט'ס סודות פאר יעדען מענש. „א „ינוקא" (בית מדרש בחור) האָט געטאָרשט אין „חשמל" איז ארויס א פייער און האָט איס פארברענט" (חגיגה י"ג ע"א). געווען אזעלכע וואָס אפילו זיי האָבן זיך געפילט ראוי צו לערנען די „מעשה מרכבה" פון יחזקאל, האָבן זיי דאך נאָך אלץ מורא געהאט זיך איינצושטעלען.

ר' יוחנן האָט געזאָגט, צו ר' אליעזרן: קום וועל איך דיך לערנען מעשה מרכבה, האָט ער איס געענטפערט איך בין נאָך ניט גענוג אלט. ווען ר' יוחנן איז געשטאָרבען

האָט אים ר' אסי געזאָגט: קום וועל איך דיך לערנען „מעשה מרכבה" — האָט ער אים געענטפערט: ווען איך זאָל געווען זוכה זיין וואָלט איך עס געווען געלערנט פון ריין רבין ר' יוחנן" (חגיגה י"ג ע"ב).

ר' יוסף האָט געלערנט „מעשה מרכבה", און די סבי פון פומבדיתא האָבן געלערנט „מעשה בראשית", האָבן זיי אים געזאָגט: זאָל אונז דער הער לערנען מעשה מרכבה; האָט ער זיי געענטפערט: לערנט איר מיט מיר מעשה בראשית, האָבן זיי מיט אים געלערנט. נאָכן לערנען האָבן זיי אים ווידער געפרעגט: לערן אונז הער מעשה מרכבה. האָט ער זיי געענטפערט: מיר האָבן געלערנט „דבש וחלב תחת לשונך" (שיר השירים ד') — די זאַכן וואָס זענען זיסער פון האָניג און מילך זאָלן זיין אונטער דיין צונג. ר' אבהו זאָגט פון דאַנען: „כבשים ללבושך" (משלי כ"ז) זאָלסטו ניט ליינען „כבשים" נאָר „כבושים", די זאַכן וואָס זענען כבשונו של עולם דאַרפן זיין אונטער דיין קלייד. דער תלמוד זאָגט זיך ארויס גאַנץ אָפן אז „אין מוסרין סתרי תורה אלא למי שיש בו חמשה דברים: „שר חמשים, ונשוא פנים, ויועץ, וחכם חרשים, ונבון לחש"; אין דורשין לא במעשה בראשית בשנים ולא במרכבה ביחיד אלא א"כ היה חכם ונבון מדעתו (חגיגה י"א ע"ב; י"ד ע"א).

אזוי זעט מען אַלץ אַז נאָך אין גאָר פריערדיגע צייטן, אין צייט פון תלמוד האָט מען פאַרוואַרט און מורא געהאַט זיך אריינצולאָזן און צו פאַרשפרייטן די געטליכע סודות, די „חכמת הנסתר" יעדער איינער זאָלן קענען אריין אין „פרדס".

רעדענדיג וועגן קבלה און זהר איז כדאי זיך אָפּצושטעלן אויף דעם פאַקט דאָס די אידישע מיסטיק וואָס איז אזוי אַלט ווי דאָס אידישע פאָלק, איז אַ גליד פון זיינע גלידער, און האָט קיינמאָל ניט איבערגעהאַקט דעם פאָדים וואָס פאַרקניפּט אים צום אידישן פאָלק סיי אין גוטע צייטן סיי אין שלעכטע, אין זיין היימאַט און אין גלות, ווען דער איד איז געזעסן בשלום אויף זיין ערד און אין זיין וואַנדערן פון לאַנד צו לאַנד — שטענדיג האָט דער מיסטיציזם באַגלייט דעם איד אין אַלע זיינע לעבענס־וועגן און אין אַלע זיינע לעבענס־פאַזן. די פאַרשיידענע פּאָסירונגען אין די פאַרשיידענע עפּאָכעס בייס אידנטום, האָבן גורם געווען אַז אידישער מיסטיק זאָל אָננעמען פאַרשיידענע פאָרמען. ציענדיג זיך פאַר גאַנצע דורות, האָט ער געמוזט אָננעמען פאַרשיידענע פאָרמען, פאַרשיידענע צווייגן און פאַרשיידענע וועגן. נאָך אין פריערדיגע ספרים געפינען מיר ווי „גאָט זיצט אויף אַ פייערדיגן שטול, מלאכים מיט פליגלען שטייען ארום אים"; גאָט מיט זיינע מלאכים נידערן אויף דער ערד און רעדן מיט מענטשן ווי מענטשן; מענטשן גייען אויף לעבעדיגערהייט אין הימל אריין: טויטע וועלן אויפשטיין; ימים און טייכן ווערן אויסגעטרוקנט דורך מענטשן, און בהמות רעדן ווי מענטשן . . .

דער פונדאַמענט איז אָבער איין־איינציגער, וואָס גייט איבער פון דור צו דור איבער דער גאַנצער אידישער געשיכטע. אָנהויבענדיג פון תנ"ך ביזן חסידיזם וואָס האָט זיך אין 18־טן יאָרהונדערט אָנגעהויבן פאַרשפרייטן. מיר געפינען די אידישע מיסטיק שוין אין תנ"ך, ביי די נביאים. דאָס לעצטע ספר פון די הייליגע שריפטן ספר „דניאל", איז אינגאַנצן אַ מיסטיש ספר. די אַלע ניצוצות פון מיסטעריע וואָס געפינען זיך אין די פריהערדיגע כתבי הקודש האָבן אין אים געפונען אַ צענטער. דאָ ווייזן זיי זיך ארויס ווארשיינליכער ווי אין וועלכן פריהערדיגן ספר. און דער מחבר פון ספר, ווייסט אויך, אַז ניט יעדער מענטש איז מסוגל צו פאַרשטיין גאָטס סודות פון באַשאַפונג „כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ. דער נביא דניאל פונקט ווי דער מחבר פון ספר עזרא, וואָרנט ניט צו דערציילן גאָטס סודות אין דער עפענטלעכקייט, ווי עס האָבן שפּעטער געוואָרנט די חכמי התלמוד און בעלי הקבלה *).

*) וועגן חסידות און קבלה־מיסטיק באַריכות'דיג, ביי אַ צווייטער געלעגנהייט.

פון שטענדיג אַז האָבען זיך געפונען צוויי ווידערשפּרעכענדע עלעמענטען אין אידענטום. די גאַנצע אידישע ליטעראַטור איז פול מיט אָט די צוויי געגענזעצטע אידעען: מיסטיציזם און ראַציאָנאַליזם. מיר געפונען אין אידענטום משה׳ס תרי״ג מצוות אלס הויפּט יסוד פון דת, ר׳ עקיבא׳ס פאַרצווייגטקייט, דרשנ׳דיג „על כל קוץ וקוץ שבתורה תלי תלים של הלכות״ דעם רמב״ם׳ס וועג, דעם רמב״ן׳ס וועג, דעם זהר׳ס וועג, דער וועג פון ר׳ יוסף קארו, ר׳ משה איסרליש און די מיסטיק פון האר״י און ר׳ חיים וויטאל, דער וועג פון יעב״ץ און וועג פון רבי ר׳ יונתן אייבעשיץ (בעל „התומים), דער וועג פון ווילנער גאון (הגר״א), און דער וועג פון בעש״ט און די נאָכפאָלגער פון חסידיזם.

איין טייל האָט פאַרשפּרייט די תורה פון נגלה, פון שלטון חשכל, פון לאָגיק, דער אנדערער טייל האָט אגיטירט פאַר תורה פון נסתר, נים דערלאָזען צו רעדען אין דער עפענטליכקייט וועגען זאַכען וואָס שטיין „ברומו של עולם״. אזוי פון פילאָן דעם אלעקסאַנדריער ביז צו דער צייט פון רב ישראל בעל שם טוב (1760-1698) גרינדער פון חסידות באוועגונג. דער מיסטיציזם איז ברייט אנטוויקעלט געוואָרען אין ספרד (שפּאַניע), דאָרט אין ספרד האָבען זיך צוזאַמען געטראָפען די צוויי שטרע־מונגען אין אידישען לעבען: פילאָזאָפיע און מיסטיק. אין דער צייט ווען די פילאָזאָפיע האָט אָנגעהויבען אריינדרונגען אין אידישען לעבען דורך ר׳ סעדיה גאון, ר״ש בן גבירול, רמב״ם און אנדערע, וועלכע האָבען פאַרשפּרייט די אידישע פילאָזאָפיע מיט דער הילף פון אריסטאַטעל און אנדערע גריכישע פילאָזאָפען וועלכע האָבען געהאַלטען אז די „הכרה אלקית״, קען קומען נאָר און בלויז דורך לאָגיק און ראַציאָנאַליסטישע באַג־רינדונגען, האָט זיך אָנגעהויבען אויסוועבען, אנטוויקלען און שטאַרקען די אידישע מיסטיק, די אזוי גערופענע „קבלה״, וואָס האָט נאָר געזוכט צו געפינען אין אידענטום דאָס „רוחניות״ דאָס אונבאַגרייפענדע און דאָס סודות׳דיג הייליגסטע . . .

דער וויכטיגסטער פאַרשטעהער פון די ספרדישע מקובלים איז געווען דער רמב״ן (ר׳ משה בן נחמן) באַגרינדער און פּאָפּולאַריזאַטאָר פון דער „קבלה עיונית״, די אזוי גערופענע טעאָרעטישע קבלה. *) די ספרדישע מקובלים און מיסטיקער האָבען משפּיע געווען אויף דער גאַנצער אידישער וועלט, געשאַפען באַדייטענדע קבלה ווערק און פּאָפּולאַריזירט דעם זוהר. אויך די אראַבישע מיסטיקער וועלכע זענען געקומען אין קאָנטאַקט מיט אידען, האָבען פיל איבערגענומען פון אידישען מיסטיציזם.

די קבלה האָט אינגאַנצען געפונען איר מקור אין זהר. דער דאָזיגער ספר, כאָטש מען ווייס נאָך נים ביז׳ן היינטיגען טאָג גענוי, ווער זיין מחבר איז, ווען און וואו ער איז פאַרפאַסט געוואָרען, האָט ער פאַרבאַפּט אַלע אידישע הייזער און איבער־הויפּט די מיסטיקער וועלכע האָבען אויף אים געקוקט ווי אויף א געטליכע דערשיינונג, און איז געוואָרען דאָס אויטאָראַטיווע בוך נאָכ׳ן תנ״ך און תלמוד. מען האָט געהאַל־טען אז אויך דער זהר איז מסיני. **)

דער דאָזענער ספר איז נתפרסם געוואָרען ביים סוף פון דרייצענדען יאָרהונ־דערט און איז געוואָרען דער פונדאַמענט צו דער חכמת הקבלה פאַר אַלע שפּעטערע דורות. עס איז אָנגענומען געוואָרען אז דער מחבר פון „זהר״ איז ר׳ שמעון בן יוחאי. די מיינונג איז אָנגענומען ביז׳ן היינטיגען טאָג.

דער זהר האָט אויפגעלעבט דאָס אידענטום, אריינגעגעבען לעבען אין די אותיות פון דער תורה, דערהויבען דעם מענשען וואָס איז באַשאַפען געוואָרען אין

*) דער רמב״ן האָט געלעבט אין פּורע פון אלף החמישי. ער האָט אָנגע־הויבען פאַרשפּרייטען די חכמת הקבלה און איז ארויס געגען דער סוקראַטער פילאָזאָפיע. ווען ניט ער, גלויבען פיל, וואָלט די קבלה נים געווען זיך אזוי שנעל אויסגעשטעלט אין שפּאַניע.

**) רמ״א אין זיין ספר „תורת העולה״ ח״ב פ״א. דער באַרימטער מקובל רי משה די ליאָן ווערט פאַררעכנעט אלס אויסדעקער פון זוהר.

„צלם אלהים", און דערקלערט די „עשר ספירות" . . . װענען דער באשאפונג פון דער װעלט און אלע סורות פון גאָט׳ס בריאה . . . װי אזוי מען קען ארײנקומען אין „היכל המלך פנימה", אלע אידישע משיחים מיסטיקער האָבן אין אים געפונען א פלאץ זיך אָנצוהאלטן. דער זהר איז במילא דער פונדאמענט פון די רעליגיעז־מיסטישע באװעגונגען אין אידנטום דער זהר האָט דער ערשטער אױסגעדריקט דעם געדאנק פון „לית אתר פנוי מיניה.", אז עס איז נאָרניט פאראן א װינקעל אויף דער גאנצער װעלט װאו עס זאָל נים רוען די גאָטהייט.

די קבלה װאָס איז איבערגעגאנגען פון דור צו דור, האָט דורכגעמאכט פאר־שידענע פאָרמען. די קבלה פון ספרד װאָס איז געבוירען געװאָרען אין 13־טן יאָר־הונדערט איז געװען א סינטע רעאקציע „קבלה" װאָס מיר רופען טעאָזאפיע, קעגען דעם ראציאָנאליזם, שלמון השכל פון רמב״ם. א תורה װאָס קען נים איבערגעגעבן װערען נאָר צו „יורעי חן".

דאָס פאראויסבאהאלטן די באהאלטענע תורת האָט גורם געװען צו פאלשע משיחים, װעלכע זענען געגאנגען מיט כוח פון קבלה, האָבן פארבלענדט דאָס פאָלק, זײ אײנגערערט אז זײ זענען די משיחים מיט װעלכע די אידישע מיסטישע ספרים זײנען אזױ פיל. אידען האָבן געהאט געגוג אומצושטײן פון די פאלשע משיחים און איבערהויפט פון לעצטן יעקב פראנק װעלכער איז אויך געקומען מיט דעם כוח פון קבלה און זהר.

נאָכהער קומט די „קבלה המעשית" װאָס איז געבוירען אין דער צװײטער העלפט פון 16־טן יאָרהונדערט אין ארץ ישראל, דאָס איז די שטה פון האר״י, (ר׳ יצחק לוריא אשכנזי), פון זײן תלמיד ר׳ חיים װיטאל, די הויפט פאָרשטעהער פון דער פראקטישער קבלה מיט זײערע פיל נאָכפאָלגער װי ר׳ ישראל שרוק, ר. אליהו װידאש, ר׳ משה קאָרדאָװערא א. א. אין צײט װען די ערשטע „קבלת העיונית", האָט זיך געשטארקט אױפצודעקן דעם סוד פון אײנפלוס פון „עולם העליון" אויף דער אונטערשטער װעלט, האָט די קבלה המעשית געזוכט דורך װענען משפיע צו זײן אויף דעם עולם העליון, דורך פארשידענע פאָרמען פון אסקעטיזם, פײנונגען, געבעטן און אלע מיניס סיגופים משפיע צו זײן אויף מלכות שמים. דורך התבודדות זיך און אנדערע מתקן צו זײן. דורך יסורים צו ברענגען די גאולה, משיח׳ן. די דאָזיגע לערע האָט איבערהויפט געװירקט אויף דעם פאָלק, און געװען א דירעקטע הילף די אלע פון 18־טן יאָרהונדערט — לעצטע משיח׳ישע באװעגונגען.

די לעצטע מדרגה פון קבלה איז געװען דאָס חסידות, װאָס האָט לכתחילה אָנגענר־מען א פאָלקס כאראקטער און געװאָרן א פאָלקס באװעגונג. דאָס חסידות האָט זיך ארונ־טערגעלאָזט פון די הויכענישען, פון דעם „עולם האצילות", צו דעם „עולם התחתון" צום מאָן מענליכען לעבען. פרעמד איז איר געװען די טעאָזאָפיע, די „קבלה העיונית" און אויך דער אסקעטיזם פון „קבלה־מעשית"; פארלאָזט די טרויעריגע דענקער־שיים פון דער ערשטער און דאָס מעלאנכאָלישע התלהבות און משיח׳ישע געגועים פון דעם צװײטען — און גענומען זיך פרערינגען פשוטע־אמונה. אנשטאט חקירה און „חכמת אלקית" הייסט דאָס חסידות דאװנען מיט כוונה מיט שמחה, נים מיט עצבות.

די אידישע געשיכטע פון פאר די לעצטע זיבעץ־אכט הונדערט יאָר, איז פול מיט אָט די אומאויפהערליכע קאמפען און שטרייטען צװישען די מיסטיקער און ראַ־ציאָנאליסטען. מיין איצטיגע ארבייט איז א באגרעניצטע און איך װעל זיך באגנוגענען מיט בלויז אָנװײזען אויף עטלאכע װיכטיגע מאָמענטען אין דער דאָזיגער מחלוקת.

אינם צװײטען העלפט פון פופצענטען יאָר הונדערט, האָבן צװײ באריסמטע געלערנטע פון איטאליע באקעמפט די קבלה. זײ זענען: ר׳ יהודה בן יחיאל (אין

איטאַליעניש מעסער ליאָן. געבוירען אין נעאַפּאָל אין יאָר 1450 (הרי״א) ער איז גוט באַקאַנט מיט זיין ווערק „נופת צופים" אין וועלכען ער גיט איבער די הויכע פילאָזאָפישע געדאַנקען פון אריסטאָטעל, פּלאַטאָ און אַנדערע גריכישע פילאָזאָפען; דער צווייטער איז ר׳ אליהו דעל מדיגו (אין שפּאַניש קרעטענזיס). אים האָט מען געהאַלטן פאַרן גרעסטען אידישען קאָפּ אין זיין צייט. ער איז געווען א גרויסער קענער פון שפּראַכען, א גרויסער פילאָזאָף און וויסענשאַפטסמאַן, פּראָפעסאָר אין פּאַדוא און אין פלאָרענץ אוניווערזיטעטען. ער איז ארויס אין אָן אָפענעם קאַמף מיט די מקובלים און געוואַגט צו קריטיקירען דעם זהר, באַהויפּטענדיג אז ניט ר׳ שמעון בן יוחאי האָט אים געשריבען. ער האָט פאַרעפענטליכט זיין ספר „בחינת הדת", באַווירט אַלע זיינע מיינונגען אויף שאַרפען שכל און לאָגיק אין געגענזאַץ צו דער מיסטיק און קבלה וואָס הילט אַלץ איין אין א לבוש פון הייליגקייט.

אין דער עפּאָכע פון „קבלה מעשית", (פּראַקטישע קבלה, דורך וועלכער ס׳האָט באַוויזען מופתים, געהיילט קראַנקע, באַשוואוירען שדים און רוחות א. א. וו.). אין יענער צייט, אז ר׳ עזריה בן משה די ראָסי (געבוירען אין מאַנטוא, איטאַליע 1514) איז ארויסגעקומען מיט אזא ספר ווי „אריסטאָס בריוו צו זיין ברודער פילאָקראַטעס" (דערשינען 1570) גערופען אין העברעאיש „מאור עינים", האָט מען אים שיער מחרים געווען, האַלטענדיג דעם ראַציאָנאַליזם פאַר אפּיקורסות.

עס איז גוט באַקאַנט דער קאַמף פון ר׳ יעקב עמדין (1776-1696) מיט די יענינע פון זיין צייט וועלכע האָבען זיך באַנוצט מיט דער פּראַקטישער קבלה, ספּעציעל געגען דעם בראָדער רב, דעם רבי׳ן ר׳ יהונתן וואו זיין „קנאות׳דיגקייט" האָט דערגרייכט די העכסטע שטופע. ווען מען באַטראַכט אָביעקטיוו ר׳ יעקב עמדין׳ס קאַמף, ווייזט זיך ארויס אז ער איז ניט אינגאַנצען אומגערעכט געווען. זייענדיג אַליין א גרויסער קענער פון קבלה און אין די „כתבי האר״י", האָט ער דאָך אין זיין צייט באַקעמפט די „קבלה מעשית", האָבענדיג דעם חשד אויף די וועלכע פאַרנעמען זיך מיט איר אז זיי זענען אָנגעשטעקט מיט דער אמונה פון שבתי צבי. אין זיין צייט ראַרף מען וויסען האָט נאָך געבושעוועט יעקב פראַנק און זיינע אָנהענגער . . . ער האָט דעריבער אויפן שאַרפסטען אופן באַקעמפט די וועלכע ער האָט חושד געווען אין געהערען צו דער „כת שבתי צבי" וואָס האָט דאַן אָנגעמאַכט א חורבן אין אידענטום.

ר׳ יעקב עמדין, אויסער זיין גדלות אין לערנען ווי עס באַווייזט זיין ספר „שאילת יעבץ", איז געווען א קענער פון פילאָזאָפיע, א קענער פון שפּראַכען, ספּעציעל זיך אויסגעצייכענט אין העברעאיש.

ער האָט אָנגעשריבען א צענדליג ספרים, ווענען זיינע קאַמפען אין די ספרים „עדות ביעקב" און „תורת הקנאות". ער איז געווען א הויך־עטישער מענש. ניט געוואָלט אָננעמען קיין רבנות, געמאַכט א ברכה „שלא עשני אב״ד"; ערשט אין יאָר 1728, האָט ער באַוין ברירה אָנגענומען דאָס רבנות אין דער שטאָט עמדין, וואָס ער האָט אָנגעהאַלטען ביז 1733 און נאָכדעם געעפענט א דרוקעריי אין דענמאַרק.

עס איז אונז ניט ווייניגער באַקאַנט דער קאַמף צווישען ר׳ משה חיים לוצאַטו און די רבנים פון זיין דור. דער קאַמף איז געפירט געוואָרען פון באַרימטען רב ר׳ משה בן יעקב האגיז (געב. תל״ב 1671 נפטר בצפת תצ״ח 1737), דער גרעסטער קנאי און קעמפער געגען די נאָכפאָלגער פון שבתי צבי, ער האָט מחרים געווען דעם שבת צבי׳ניק נחמיה חיון און לסוף זיך גענומען צו דער שאַרפער קנאותדיגע מלחמה געגען רמח״ל. *)

*) זיינע קאַמפען גיט ער איבער אין זיינע ספרים „מלחמת לה׳ וחרב לה׳" און „כתבי חרם על ספר מחשבוֹתא רבולא ועל חיון".

ר׳ משה חגיז האָט מיט דער הילף פון די „רבני אשכנז ופולניא״ מיט די הארב־סטע ווערסטער מחרים געווען די „כתבי רמ״חל״ (ה׳ חשון, תצ״ו) *) דער סוף איז געווען אז רמח״ל איז געווען געצוואונגען צו געבען א שבועה, מער ניט צו שרייבען „על־פי מגיד, מלאך קדוש ונורא״, מער ניט צו שרייבען דעם נעפלאנטען „זוהר תניינא״. א טייל פון זיינע ספרים זענען דן געוואָרען „לשריפה ולקבורה״ ווי עס זאָגט ערות הרב יעקב כהנא פון פראנקפאָרט.

דער נאונישער משורר, פאָטער פון מאָדערנער העברעאישער פּאָעזיע האָט געהיט זיין שבועה וואָס איז אויף אים ארויפגעצוואונגען געוואָרען און מער ניט גע־לערנט צו אנדערע די סודות הקבלה. די לעצטע יאָרען האָט ער פארבראכט אין ארץ ישראל וואו ער איז נפטר געוואָרען אין עלטער פון פיר און פערציג יאָר אין יאָר תק״ז.

ווענן דעם קאמף צווישען מתנגדים און חסידים אין פוילען, ליטא, רומלאנד איז אלעמען באקאנט. עס איז בלויז כאראקטעריסטיש וואָס דער ווילנער גאון, רבנו אליהו זצ״ל, זייענדיג אליין איינער פון די גרעסטע מקובלים וועלכער איז ניט ווייניגער גרויס געווען אין „תורת הנסתר״ ווי אין „נגלת״, ער, דער פארערער פון ר׳ משה חיים לוצאטו, וואָס זאָל זיך געוועהן אויסרריקען אז ווען רמח״ל זאָל נאָך לעבען, וואָלט ער עולה רגל געווען צו אים, צו לערנען פון אים מוסר, ער האָט באקעמפט חסידיזם, און אָנ־געפירט א העפטיגען קאמף געגען בעש״ט׳ס נאָכפאָלגער. זיין קאמף האָבען פארגעזעצט מיט דער גרעסטער אינטענסיוויטעט זיינע תלמידים און נאָכפאָלגער, באקאנט אלס די גדולי המתנגדים.

דער חסידיזם האָט אויך די גאנצע שטיצע פון זהר, דער קוואל פון וואגען חסידות שטאמט. **)

חסידיזם האָט אויך געהאלטען אז לערנען דעם זהר דארפען נאָר „די יחידי סגולה״. פאר די פראָסטע איז גענוג אז זיי זאָלען „זאָגען״ דעם זהר, מיט׳ן בלויזען זאָגען קען מען אויך דערנענטערען די גאולה. און אויב איינער האָט אָנגעהויבען פארשפרייטען און אויסטייטשען די סודות פון דער תורה ווי ר׳ נתן בראצלאָווער, ר׳ שניאור זלמן מליאדי (בעל „התניא״ און „שולחן ערוך הרב״) דער באגרינדער פון חב״ד האָט מען זיי באקעמפט. חסידים האָבען אויך געהאלטען אז דער זהר האָט אין זיך מער מיסטיק און אפעלירט מערער אין זיין ארגינעלער ארמעאישע שפראך. דערצו נאָך ווען עס קען מעגליך זיין אז דער זהר איז געשריבען ספעציעל אין ארמית אין דער שפראך וואָס די מלאכים קענען ניט כדי זיי זאָלען זיך ניט מתקנא זיין אין אונז, ווי די גמרא פארענטפערט אנדערע זאכען, וואָס ווענן געשריבען אין ארמאיש, אינם „לשון שאין מלאכי השרת נזקקין לו . . .״

עס איז געווען דער בארימטער קלוגער ראזינער רבי, ר׳ מרדכי יוסף אלעזר ליינער ז״ל (תרכ״ד־תרפ״ט) וועלכער האָט הרב ראָזענבערג׳ן אנגזאָגט צו געבען אן הסכמה אויף זיין ספר, נעבענדיג אים צו ערקלערען מיט א משל ווען מען זאָל איבערזעצען דעם העברעאישען סימול עסור הברזל, פטיש החזק, צנא מלא ספרא . . . אין אן אנדערער שפראך (אייזערנער זאל, שטארקער האמער, קויכער מיט פרוכט) וועט עס דען האָבען א טעם?״ צוליב דער אורזאך האָבען ויך פיל

*) זע, דערמאנטע ווערק פון ר״ר שמעון גינצבורג, ספר שני, ז׳. שכ״ח. אויך ווענען דעם ווי אזוי דער חרם איז געמאכט געוואָרען, זיין ווירקונג און רעזולטאטען.

**) דאָס וואָרט חסידות, (פהומק״ס) איז אן אלטער העברעאישער אויסדרוק: „שמרה נפשי כי חסיד אני״ (תהלים פ״ו, ב׳). אין תלמוד ווערט דערמאָנט „חסידים הראשונים״ און „חסידים ואנשי מעשה״. אין מיטעלאלטער איז עס געווען א טיטול פאר אן ערלאכען איד. ערשט אין צב״טן יאָרהונדערט איז געשאפען געוואָרען די באַוועגונג פון חסידות און חסידים.

רבנים אנטזאגט צו געבען זייער הסכמה אויף דער איבערזעצונג פון זהר. פונדעסטוועגן האט עס דעם רעסאָלטירינגען נאָך נאָר יונגען רב ניט אָפּגעהאַלטען פון אָט דער גרויסער ארבייט. נאָך גרויס מי איז איט געלונגען צו קריגען הסכמות פון געוויסע באריסטע רבנים און רביים, פון דעם באריסטען ספרדישען רב ר' חיים חזקיהו מדיני באקאנט אונטערן נאָמען חח"ם דער מחבר פון „שדי חמד” וואָס איז דעמאָלט געווען רב אין חברון, ארץ ישראל. ער איז געווען דער ערשטער וועלכער האָט איט געגעבען די בעסטע הסכמה אויף דעם „זהר תורה”, אין זיין הסכמה איז ער מסכים מיט'ן מחבר אז עס איז פיל בעסער מען זאָל פארטייטשן דעם זהר איידער זאָגען און ניט פארשטיין קיין וואָרט. צווישען די מסכימים געפונען זיך אויך די רבנים ר' שלום מרדכי הכהן (ברעזאנער רב), הרב ר' חיים בערלין, ר' אליהו חיים מייזעל פון לאָדזש און הרב ר' יעקב סוא"ה דער באריסטער מאָסקווער רב.

אינטערעסאנט איז אויך צו ברענגען וואָס דער באריסטער פילאָלאָג און שפראך פאָרשער א. הארקאווי שרייבט (אין א בריוו, געדרוקט צווישען די הסכמות) צו דעם מחבר: „הן הופיע לפני הוד ספרו „זהר תורה” ואבא היום על העין וארא כי הוד והדר פעלו, הוצק חן בשפתותיו. הכל עשה יפה בעטו וכלי שפתי חנף, אוכל להגיד לו, כי הפליא לעשות”.

נאָנצע צוואנציג יאָר, האָט איט גענומען צו פארענדיגען די איבערזעצונג פון זהר אויף די פינף חומשים, תהלים, שיר השירים, קהלת, משלי, אין זיבען טיילען *).

אזוי פיל מי און אָנשטרענגונג האָט הרב יודל ראָזענבערג אוועקגעגעבען צו פארגרינגערען דאָס לערנען פון זהר אז אויך די „בינונים” זאָלען עס פארשטיין. ער איז געווען ביי זיך זיכער פונקט ווי אלע מקובלים אז דאָס איז א באווייז אז די גאולת איז שוין נאָענט, ווייל, דורך דער פארשפרייטונג פון זהר האָט ער געגלויבט, וועט קר מען משיח ווי ער זאָגט אין זיין הקדמה . . . „כי זה אות שקרובה הישועה להגלות. כדברי אליהו (הנביא) לר' שמעון ז"ל רבי, רבי, כמה זכאה אנת דמהאי חבירא דילך יתפרנסון כמה עלאי, עד דאתגליא לתתאי בסוף יומיא ובגיניה ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו . . .”

הרב ראָזענבערג, האָט אויך אוט צופרידענצושטעלען די נאָר עקסטרעמע צנועים ניט איבערגעזעצט די נאָר סיפע ענינים ווי: 1) ספרא דצניעותא 2) אדרא דמשכנא 3) אדרא רבא 4) אדרא זוטא 5) היכלות 6) עניני גן עדן 7) עניני גהינום 8) מסתרי בריאת העולם בכלל 9) מסתרי מעשי בראשית בפרט 10) סתרי תורה 11) חמצית מדרש הנעלם על דבר תעלומות חיי הנשמה ועל דבר תעלומת עניני תחיית המתים.

די ראָזינע אלע זאכען האָט ער איבערגעקוקט, צוגעשריבען מראה מקומות און צוגעגעבען דעם פירוש „דרך אמת”, אָבער ניט איבערזעצט אין העברעאיש. די נאָר טיפע טיפענישען פון די סודות הקבלה האָט ער מורא געהאט, זיך איינצושטעלען, זיי מפרסם צו זיין.

אזוי ווי אין אלע מיסטישע ספרים אזוי אויך אין זהר ווערט געזאָגט נביאות'ן וועגען דעם „גרויסען טאָג” פון משיח'ס אָנקומען. די מיסטיק האָט אויף דעם טאָג פיל אכט געלייגט, האָט אָנגעוויזען אויף די גוואלדיגע ענדערונגען וואָס וועלען דאן פאָרקומען פאר דער אידישער גאולה, און גאולה פון דער שכינה. **).

*) די לעצטע בענדער זענען דערשינען די לעצטע יאָרען שוין אין אמעריקא.

**) וועגען דעם האָב איך שוין געשריבען א סעריע ארטיקלען פארעפענטליכט אין פארשיידענע צייטונגען. מערסטענס אין טאָראָנטאָר „אידישען זשורנאל” און אין פילאדעלפיער „אידישער וועלט”.

דער זוהר איז געגאנגען נאך װײטער און האט אפילו אנגעװיזן די דאטע פון משיח'ס קומען. װען עס איז געקומען אן עת צרה האט מען גערעכענט אז עס איז „חבלי משיח".

אין יאר ת״ח האבען אידען אין פוילען זיך געגרייט צו ביאת המשיח. זיי האבען זיך פארלאזט אויפן סמך פון זהר דאס אין יאר ת״ח װעט משיח קומען: „אין זעקסטן טויזענט צו דער צייט פון פיר הונדערט און אכט — זאגט דער זהר נביאות — װעלען אויפשטיין אלע איינװאױנער פון דער ערד אין זייער שטאנד צו תחיית המתים *) הערט מען דאך גאנץ קלארע אפענע דבורים און װער פון די בעלי הקבלה האט אין דעם נים געגלויבט? „אין יאר ת״ח — זאגט דער מקובל ר' נפתלי כץ װעט משיח צו נעמען די מלוכה פון סולטאן" **) אין יאר ת״ת װעלען די טויטע אויפשטיין זאגט אן אנדערער. ***) אויך דער בארימטער ר' שבתי כהן, דער ש״ך, האט געהאפט אויף דעם יאר װאס װעט זיין א משיח יאר ****) און ר' שעפטיל הורוויץ האט אין דער סליחה אויף די הרוגי ת״ח געשריבען: „ת״ח לםספר אלף הששי ואמרתי בלבי לצאת תמשי" . . . §)

משיח איז אין יאר ת״ח נים געקומען, אנשטאט משיח'ן זענען נאר געקומען גרויסע צרות אויף אידען אין פוילען. אבער דאס האט נים אפגעשװאכט דעם גלויבען אין משיח'ס קומען. מען האט געפונען אנדערע רמזים אין זהר, מען האט אנגעהויבען רעכענען װעגען חזיון װאס דניאל האט געזעהן װעגען „קץ הימין" אין די „אלף שנין" פון דער הייליגער משיח'ישער מלוכה און דער גלויבען אין משיחן איז נאך שטארקער געװארען. מען האט אויף איס געהאפט יעדען טאג אז אט אט קומט ער, און דעריבער איז קיין װאונדער װאס די שטימע פון פאלשען משיח שבתי צבי (1626-1676) האט אנגעקלונגען אין אלע עקען פון פוילען. ÷)

אין חסידות זענען שוין געװען פארשיידענע דרכים אין אנװייזען דאטעס פאר משיח'ס קומען. געװען אזעלכע װעלכע האבען אנגעװיזן פארשיידענע רמזים, אז ער װעט קומען אין דעם און דעם יאר. געװען אבער אזעלכע װעלכע האבען געהאלטען אז דעם סוד דארף מען נים אויסגעבען. נאך מער, דער יוד (פון פשיסכע) דער רבי ר' יעקב יצחק הורוויץ האט גאנץ אפען געזאגט װעגען די „מגלי עתידות" אז „דער װאס װייס זאגט נים; און דער װאס זאגט, װייס נים . . . פילע חסידישע רביים האבען אבער דערװארטעט משיח'ן אין זייערע צייטען. דער רבי פון לובלין ר' יעקב יצחק הורוויץ האט געװאלט, צוזאמען מיט קאזעניצער מגיד און ר' מנדלי רימאנאװער, ארונטערברענגען משיח'ן אין יאר תקע״ה אום תשעה באב, װען נישט דאס, װאס ער איז ארויסגעפאלען פון פענסטער. די חסידישע לעגענדעס, װעגען דעם פאל, װאס האט גורם געװען זיין פטירה, זענען אלעמען באקאנט.

נאר א גרויסער טייל פון די רביים האבען געגלויבט אז משיח װעט קומען אין יאר תרם״ו (אין צייט פון די סטרייקען).

*) באלף שתיתאי לזמן ארבע מאות ותמניא שנין יחיו קיימין כל דיירי עפרא בקיומהון והר (ח״א קל״ט ע״ו)

) עמק המלך ל״ג אמשטרדם 1663 *) מגלה עפה (ב״ים סוף)

****) געדרוקט אין לקורות הדורות (ח״ב לח״י גורלאנד).

§) עס איז דעמאלס אויפגעשטאנען דער סרויסריג באהיסטער באגראן כמער ניצקי. אין זיין אויפשטאנד געגען פוילען האט ער ארוסגעהרגעט הונדערטער טויזענ־טער אידען װעלכע זענען דעמאלס געבליבען טרייע און הפקר . . .

÷) אלע האבען געגלויבט אז אט־אט קומט די גאולה און וויפל טרוים װערט פארווירקליכט. אלע האבען געגלויבט אז עס קלינגען שוין די קייטען ביי די טויערן פון רוים, אז דער משיח װעלכער זיצט שוין אזוי לאנג און װאפט אין זיך אייו אידישע לעבען, אידישע יסורים איז שוין ארוים מים זייער אפענע װאונדען און זיך גרייט גע־מאכט צו מלחמת גוג ומגוג אויף װעלכע די נביאים האבען פאראויס געזאגט.

דער טריסקער מגיד האָט אפילו געפונען א רמז אין רש״י פרשת יתרו: „מה שמיעה שמע ובא קריעת ים סוף״ . . . די ר״ת פון „מה שמיעה שמע ובא״ באטרעפט ת־ר־ד־ו. פארשטייט זיך אז פון די אלע רמזים איז נאָר נים געוואָרען, משיח איז נאָך נים געקומען. אירען האָפען נאָך אלץ אויף אים. הרב ראָזענבערג אלס מקובל און חסיד גלויבענדיג אין די רמזים פון זוהר דאָס ספר פון ר׳ שמעון בן יוחאי, האָט ער געזוכט צו פארענטפערען דעם זוהרס משיח׳שע פראָפעציייאונג.

הרב ראָזענבערג קען זיך נים דערלויבען אזא מין זאך. ווי געוויסע חוקרים באהויפטען צו זאָגען אז דאָס האָט איינער צוגעשריבען אין זוהר און ער האָט נים געטראָפען. אלץ וואָס שטייט געשריבען אין זוהר איז אמת און וועט מקוים ווערען — מיר דארפען נאָר פארשטיין דעם זוהר אין זיין אָנווייזונג וועגען דער דאטע פון דעם אָנקומען פון משית.

דער אמת איז אז פון דעם „רעיא מהימנא״ פון פרשת „פינחס״ קען מען בפעם נאָר נים דערגיין און עס איז איינע פון די קאָמפליצירטע שטעלען אין זהר. לויט דעם קאָמענטאר פון מתבר פון „זהר תורה״ זאָל זיין דער דאטע פון משית׳ס קומען (פון „לא זכו־בעתה״ נים לויט „אחישנה״ וואָס קען קומען יעדען טאָג) דאָס יאָר ר׳ ע״ב, 227 יאָר פארן אלף השביעי, וואָס איז שוין שבת־יאָר. דער גלות, האלט ער, קען זיך מער נים ציען ווי 19 הונדערט יאָר. דער חורבן גלות איז דער אלף החמישי און א תוספות פון אלף חששי (דער גאנצער אלף הששי הייסט תוספות) איז גענוג 9 הונדערט יאָר וואָלט דאָס געהייסען ווי דער זהר וויל זאָגען 19 הונדערט יאָר פארן זיבעטען אלף, אזוי ווי דער חורבן איז געווען מיט קע״ב 172 יאָר פארן פינפטען „אלף״ דארף די גאולה זיין 272 יאָר פארן זיבעטען אלף, דאָס מיינט דער זהר „ערב וירעת״ (ס״ן 150 יאָר, צי זעקס שעה לויט נאָטס שעת׳ן אין טאָג) און אזוי עס וועט ווערען פארענגרינגט די ניינצען הונדערט אין ת״ש כ״ת צום זעקסטען אלף וועט בלייבען 72 יאָר פון אכטען יאָרהונדערט אזוי ווי די צאָל פון „ובכן צדיקים יראו וישמחו״ וואָס דער זהר ברענגט דאָרט. אין יאָר תרס״ו האלט ער איז נאָר געווען א „פקודה״ . . .

אזוי זעהען מיר ווי די מקובלים לאָזען זיך אריין אין מיסטיציזם און גלויבען אז זיי ווייסען באמת וואָס ער וועט פאָרקומען, און אז זיי ווייסען וואָס עס טוט זיך אין הימעל.

מיט דעם זעלבען גאנג מיינשט ער אויס, דעם „זהר חדש״ פון פרשת „בלק״ אויפן פסוק „אראנו ולא עתה״ . . . אז ער מיינט נאָר מיט צוויי יאָר שפּעטער אין יאָר רע״ד תשכ״ו, זאָל זיין דאָס יאָר פון משיח, און אז זיי זאָלען זיך נים סותר זיין דער „זוהר חדש״ מיטן „רעיא מהימנא״ דער חילוק זאָל נאָר זיין אין צוויי יאָר, איינער זאָל האלטען אז די גאולה וועט זיך אָנהויבען מיט צוויי יאָר פריהער און דער אנדערער דער „רעיא מהימנא״ רעדט שוין פון „גמר גאולה״ אָבער „אלו ואלו דברי אלתים חיים״ . . . און ער האָט געגלויבט אז דער זהר חדש זאָגט אז די גאנצע אמת׳ע גאולה וועט נים זיין בדרך הטבע, „ביה זמנא יתקף קב״ה ויפיים לאילתיה בכסה פיוסיו ויתקוף בה ויוקים לה מעפרא״.

אין יענער צייט וועט גאָט שטארקען די אידען און זיי אויפשטעלען פון דער ערד.

דעם ראָזינגען געראנק און פירוש אין זהר חדש וואָס די גאולה זאָל קומען אין יאָר תשכ״ו ווידערהאלט ער עטליכע מאָל אין שיר השירים פרשת ה׳ פסוק השבעתי אתכם וגו׳ און אין סוף קהלת. ער האָט זיך שטארק באמיהט אָנצואווענדען די פאר־שיידענע אנדערע פירושים און איבערהויפט די דאָזיגע וואָס האָבען געמיינט אז אין יאָר רע׳ר פון אלף הששי וועט קומען די גאולת, ווייל מען זעט דאָך באשיינפערלעך אז עס איז אזוי נים געווען נאָר דאָס טוז ארויפגיין אויף די רע״ר יאָר וואָס וועלען אי־

בערבלייבען. דאָס האָט געהייסען ביי אים מגלה זיין „סוד הגאולה". ער האָט געבעטען נאָך ער זאָל אים מכפר זיין פארן אויסזאָגען דעם סוד ווייל ער מיינט עס ערנסט צו שטארקען די אמונה. (און אלץ לויטן אנגענומענעם כלל דאָס ביי גאָט איז טויזענט יאָר איין טאָג און אז „ר'נ שנה לשש שעות של ערב שאחר חצות היום ועוד כ"ב שנים קודם זמן הערב של חצות היום" . . . און אז פון תרס'ו האָט זיך אָנגעהויבען די חבלי משיח). ער האָט אויך געגלויבט אז תחיית המתים וועט זיך אָנפאנגען 40 יאָר נאָך דער גאולה חשס'ת און זיך ענדיגען אין יאָר ת"ת פון אלף הששי ווען אלע מתים וועלען זיך אויפהויבען פון זייער לאנגען שלאָף — דערמיט האָט ער געוואָלט אויסגלייכען די סתירות אין זהר און די ספרי קבלה. אין זהר פרשת וירא פון ר' שמעון בן יוחאי ווייזט אויס אז די גאולה דארף זיין אין יאָר תר'ס ביז ת'ש אין זעקסטען טויזענט . . . לויט זיין קאמענטאר זאָל דאָס מיינען „ו" פעמים „י" זעקס מאָל צען־צענער — 600 „י" פעמים „ו" צען מאָל זעקס—60 און „ו" אליין. צוליבן חורבן קע"ד־קרוב לג' שעות מיינט חר"ס אין אלף הששי.

דער מחבר פון זהר תורה און פירוש „זיו הזהר" האָט אויך די ראָזינגע סחידה געוואָלט פארענטפערען אז דאָס איז נעמינס א „פסירה", אן אָנהויב פון דער גאולה וואָס דארף זיך אָנהויבען ח' מאות שנים אחר החורבן של בית שני. אלץ אויף דעם זעלבען אופן, אין איין שיטה פארענטפערט, די סתירות אין זהר. דער מחבר איז אויך זיכער אין זהר אז דאָס איז געווען אמת. א ראיה, די מלחמות, די וועלט מלחמה און אלע צרות וואָס האָבען זיך אָנגעהויבען תרס"ו, אז רוסיא וואָס ווערט דאָרט דער מאנס וואָס אין תרע'ג וועלען זיי דאָרט איר באפאלען, „מתכנשון לגו קרתא רבתא דרומי" מיינט קאָנסטאנטינאָפאָל וואָס האָט געליטען אין דער מלחמה און פארלוירען ארץ ישראל, וואָס איז דערקלערט געוואָרען אלס א נאציאָנאלע היים פאר די אידען מיט די אראבער א. א. וו.

אינטערעסאנט איז צו דערמאנען די נבואה פון ר' יוסף אבן יחייא (געב. אין יאָר רנ"ד־1494; געשט. אין יאָר רצ"ט 1539) אין זיין פירוש צום ספר דניאל, אויס־טייטשענדיג דניאל'ס „קץ", פירט ער אויס אז די גאולה וועט זיין ביים סוף פון יאָר הת"ש. אָדער וועט זיך פארציען אביסעל שפעטער. ד.ה. אז אונזער צייט איז די צייט פון משיח.

אינטערעסאנט איז אויך וואָס מיט טויזענט יאָר צוריק אין יאָר ד' אלפים תה"ג (1042) נאָכן שרעקלאכען פאָגראָם אויף אידען אין גראנאדע שפאניע, איז דערשינען א ספר מיטן נאָמען „זרובבל" אין וועלכען עס ווערט אָנגעוויזען דורך פאר־שיידענע חשבונות אז אינם יאָר 990 נאָכן חורבן בית שני (ר"ה אין 1068) וועט קומען משיח אויסלייזען די אידען.

הרב ראָזענבערג האָט געשאפען אויף דריי געביטען: 1) הלכה, רבנישע ליטע־ראטור; 2) דרוש און קבלה און 3) פאָלקס ליטעראטור. פון זיינע דרוש אין קבלה ספרים זענען באקאנט די ספרים „עטרת תפארת" אויף חומש „על־פי פרד"ס"; „נפלאות הזהר", א ביכל וואָס אנטהאלט אלע מעשות פון זוהר; „ילקוט אליהו" הנביא, מעשיות וועגען אליהו הנביא און „הגדת מהר"ל מפראָג" לויט א כתב־יד פון א ביבי־ליאָטעק.

אויפ'ן געביט פון פאָלקס־ליטעראטור האָט ער זיך אָפגעגעבען מיט שרייבען מעשה ביכלעך אין לשון קודש און אין אידיש. ער האָט געשריבען די ספרים „רפואות הנפש ורפואות הגוף", (איבערגעזעצט פון רמב"ם מיט א פירצערע ביאָגראפיע פון רמב"ם); „ספר רפאל המלאך (וועגען סגולות, קמיעות און מעריצין לויט דאָקטאָריען; „נפלאות מהר"ל" מפראג, תפארת מהר"ל משפאלע, „דברי הימים לשלמה המלך" א. א. די אלע ביכלעך האָט ער געשריבען אין א נאאיווען פאָלקסטימ־

ליכען טראדיציאָנעלען סטיל אין אידיש. דאָס ספר רפאל המלאך אנטהאלט עצות און רעצעפטען פון דער פּאָלקס מעדיצין און היגיענע און ווערט נאָך ביזן היינטיגען טאָג באנוצט פון א סך חסידישע רביים. *) דער גולם אנטהאלט א רייכע זאמלונג וואָס שטיצט זיך אויף פארשיידענע לעגענדעס וועגן מהר״ל׳ס גולם. דער ציטל גולם לעגענדע איז געוואָרען דער מקור פון די פּאָלקלאָר מיטאָלאָגיע וואָס איז לעצטענס אזוי פיל אויסגענוצט געוואָרען פון דער ליטעראטור, אזוי אין פּאָעזיע און אזוי אין בעלעטריסטיק. בכלל אין אלע זיינע ווערק, די חסידישע און פּאָלקסטימליכע האָט ער זיך ארויסגעוויזן פאר א מאן מיט א ריכטערישער נשמה און שטארקע נייגונג פון מיסטיציזם.

און באמת ווען מען טראכט זיך אריין אין די פּאָלקס מעשה׳לעך און לעגענדעס וואָס ער האָט אָנגעשריבען האָבען זיי אלע א שייכות צו זיין רעליגיאָזיטעט און מיסטיק. עס איז דאָס זעלבע ווי די מעשות פון ר׳ נחמן בראצלאָווער און אנדערע חסידישע און לעגענדארע מעשה׳לאך וועגן די הייליגע רביים און רבנים.

דאָס איראציאָנאלע, עמאָציאָנאלע און ליבעס געפיהל פון חסידיזם און קבלה, האָט געפונען ביי אים גייע, טיפע, מיסטישע ליידענשאפטען. ביים קריסטאליזירען זיך האָט עס געפונען ביי אים אבסטראקציע פון נאָך איבערגעטראכטע מעשה׳לאך.

ער, גלייך ווי אלע אנדערע איבערגעגעבענע צום חסידיזם, האָט פארצייכענט און געזאמעלט די מעשות פון חסידות; דער אונטערשייד איז, וואָס די קינסטלער אין זייערע ראָמאנען ווי אין „ריבוס״ „גאָלדענע קיים״ האָבען אריינגעבראכט אין חסידות זייער איינענעם פאָרם אין אינהאלט, האָבען געשאפען פון די טראדיציאָנעלע לעגענדעס אידיש לעבען; פארן קינסטלער איז עס געווען ליטעראטור, לעגענדע, דראמאטישע מאָטיוען, גיט מער ווי שייקספיר׳ס „מידסאמער נייטס דרים״ מיטן זומערדיגען נאכט חלום, און אנדערע לעגענדעס וועלכע ווערען געשאפען דורך פאָלקס מיטאָס און דורך וועלכע מען באקענט זיך מיטן פאָלקס נשמה און לעבען. *) ער האָט אָבער געשריבען בחסימות די לעגענדעס אינם פּאָלקסטימליכען סטיל ווייל זיי זיינען געוועזען פאר אים א ווירקליכקיים ווײַל ער האָט געגלויבט אין חסידות, אליין געווען א שטיק „רבי״, אליין געטראָגען די גרויסע לאנגע באָרד און פיאות, אטלאסענע זשופּיצע און שטריימעל. ער אליין האָט געגלויבט אין דער קבלה און מיסטיק און האָט עס נים נאָר געזען נאָר אויך געפיהלט דאָס חסידות, די ליבע פון חסידות און אליין געזונגען דעם אר״י׳ס זמירות פון „אזמר בשבחין״. „אסדר לסעודתא בצפרא דשבתא״. „בני היכלא דכסיפין״.

ער אליין האָט זיך באנוצט מיט די מיסטישע ווערטער פון קבלה, ער אליין האָט עס אויסגעזונגען מיט מתיקות־רינקיים, ער אליין האָט געגלויבט „באמונה שלמה״, אָנגעטאָפּט דאָס חסידות אין אלע זיינע טעמערלעך ווייל פאר אים זענען זיי ליכטיג געווען און דעריבער האָט ער אויך געשאפען א „גולם״ א גאנצען, אזוי ווי ער שטיים און

*) די וואסירלעכע חעריציון געמאכט פון פארשיידענע געוויקסן, וואפסן, געוויירצען געפוועט חי״ר, אין תו״ך. אין תלמוד ווערען אויך דערמאנט געוויסע ואסור־רפואות און סגולות.

*) דורך דער חיסטיק, האָבען גאָר גרויסע קולטור־מענשען זיך דערהויבען הקליגיעז און אידעאליסטיש. דער בארימטער רוסישער שריפטשטעלער ל. טאָלסטאָי האָט געשאפען זיינע גרויסע ,זמ״ס. ואַכרעט ווי ער איז אויסויפס געוואָרען פון דער פלאכער. מרוקעגעה קולטור און געוואָרען רעליגיעז־מיסטיש. דערוסעגוריג אין רעליגיע די ברייטע און טיפע וועלט וואָס האָט ניט קיין ברעג און גרונט. ער האָט געזען אין רעליגיע דעם יסוד און בנין פאר רייגער מסיק, תסכערען אידעאליזם וואָס איז בכח ארויפצופירען די מענטשהייט צו די הויכע אידעאלען פון פרייהייט, יושר, אמת, גלייכהייט און ברידערליכקייט . . .

ניים. א „גולס", אַן א וואַסער פארפוצונג. און אַן פארשלייערונג, נאָר אן איינפּוּאר־טינען טראדיציאָנעלען לענפּוּוּאַרישען גולס וואָס וועט כלייבען אין דער אידישער לענגרע, אין דער אידישער סיסטיס, אין דער אידישער סיסאָלאָגיע . . .

י. ל. פרץ, דער קלאסיקער פון דער מאָדערנער אידישער ליטעראטור איז אויך געווען איבערפולט פונם רעליגיע־טיסטיציזם און דעריבער האָט ער אויסגעתלוסט אין זיינע גרעסערע ווערק, דעם פרייען, נייסטינען, רענקענרינען איר־מענש וואָס שטרעבט, וואָס בענקט צו היילינקיים, צו יום־טובדינקיים. ער זעט דעם ראָזינען מענש „ביינאכט אויפן מארק", ער זעט אים אין „גאָלדענע קיים" און נאָך מער אנטפּלעקט ער זיך פאר אים און „אויב נים נאָך העכער".

אויף אזא אופן ברענגט פרץ ארויס די איינענטליכע אטריבוטען פון אידישקייט, פון חסידיזם — אן אייביג שטרעבען פּראָויסצוניין, שטייגען העכער און העכער, ער לב השמים; צו העכערען אירעאליזם וואָס איז באגרינדעט אויף נביאים־פארלאנג פון אחרות, ליבשאפט, ערלעכקיים, אמונה און במחון.

אין יאָר תרצ"א (1931), האָט די מאָנטרעאָלער קהלה געפייערט דעם 70־יאָריגען יובילעאום פון הרב ראָזענבערג. דער יובילײ־קאָמיטעט איז באשטאנען פון „ועד העיר", „ועד הרבנים" (הרב צבי הכהן יושב ראש) און די שול „הדרת קודש אנשי פוילען" (פרעז. ש. גרינפעלר) וועמעס רב ער איז געווען עטלעכע צענדליג יאָר. צו דער געלעגענהיים איז אויך דערשינען א „ספר הזכרון" פון עטלאכע אפּשאצונג־מאמרים און באגריסונגען רעראגירט פון באקאנטען שריפטשטעלער דר. צבי כהן מיט דער מיטהילף פון רבי יוסף פוקס.

די יובילײ פייערונג איז פאָרגעקומען אויף אן איספּאָזאנטען אופן, מיטוואָך דעם צווייטען טאָג ר"ח אדר תרצ"א (18־טער פעברואר 1931).

ווי עס איז צו זען פון די לאָקאלע באגריסונגען, ארייננערעכענט די באגריסונג פון „ועד הרבנים" איז דאָס אידיש־אָרטאָדאָקסישער מאָנטרעאָל שטאָלץ דערמים, וואָס הרב ראָזענבערג האָט פארנומען א חשוב אָרט (אלס סגן בית דין) אינם ועד הרבנים פון זייער קהלה. די שטאָט מאָנטרעאָל ווי עס איז צו זען, האָט אנערקענט די גרויסע פאררינסטען פון דעם געערטען רב און מחבר וועלכער האָט באריכערט די אידיש־העברעאישע ליטעראטור. אין דער באגריסונג פון „ועד הרבנים" ווערט צווישען אנדערעס געזאָגט: משתתפים אנו בחגיגת יובל השבעים של חברינו איש רב פעלים, אשר פריו נתן בעטו לזכות את הרבים בספרים ספורסמים, רולה ומשקה ממעין התבמת נגלה ונסתר . . ."

צווישען די באגריסונגען און גראטולאציעס געפינט זיך אויך א באגריסונג פון ת"ת „עץ חיים", נע'חתמ'עט פון דעמאָלטדיגען יושב־ראש, נחמי' קעלערמאן אין נאָמען פון קאָמיטעט. אויסער די באגריסונגען פון קאנארע און די פאראייניגטע שטאַטען זענען אויך אָנגעקומען באגריסונגען פון אייראָפּע און אזיע. איך וועל בלויז דער־מאנען עטלאכע. הרב שלמה דוד בהנא, יושב־ראש פון „ועד הרבנים לערת ווארשא, אין זיין פערזענליכע באגריסונג שרייבט צווישען אנדערעס: „למשוש לבי ותרות נפשי נורעתי, אשר ביום ג' כסלו הבע"ל ימלאו לכת"ר שבעים שנה. והנני בזה לאתל מרתוק את ברכתי, ברכת בהנים המשולשת . . . להאיר ולהבין כזהר אש רת שלהבת ר' . . ."

אין נאָמען פון דער באריסטער אינר־משפחה אין לובלין באגריסט אים ר' דוד אינר שליט"א (זון פון באוואוסטען רבי'ן ר' אברהם אינר זצ"ל, בעל „שבט מיהודה", און ברודער פון די באוואוסטע ארמור"ים ר' שלמה זצ"ל *) און ה' עזריאל מאיר

*) דער דאָווינער גאון, חכם וקדוש איז מיט צוויי יאָר צוריק נעפאלען „על קירוש השם", דורך דער ברוטאלער נאצי־מאכט אין פוילען.

שלים"א). ער שרייבט צווישען אנדערעם: „. . . הנה באמת גם אנשי מכירו ומיודעיו במדינת פולניא, יש להם מה שיאמרו אודותיו ועל עבודתו הפורי' לטובת עם ישראל בהיותו עוד עמנו יחד פה. ובפרטות אנחנו אנשי משפחת איגר אשר מכירים אנחנו את מדת גדלו ומובו מרבת בשנים בהסתופף בצלא דמהימנותא אתנו יחד. אבל מחמת נודל חולשתי בימים האחרונים לא אוכל להרבות בכתב וברעיון ומוכרח לקצר אף במקום שאמרו להאריך . . . ונזכה כולנו יחד בטהרה לאורו אור חדש, אורו של מלך המשיח . . . בברכת הכבוד ואהבה.

דוד במהחד"א זצ"ל איגר מלובלין.

פון ארץ ישראל באגריסען אים אלע דריי וויכטיגע רבנים, הרב ר' אברהם יצחק הכהן קוק; הרב ר' יוסף חיים זאָנענפעלד וכרונם לברכה; און הרב ר' בן ציון מאיר עוזיאל. דאָ איז נים דאָס פּלאַץ אויסצורעכענען אלע באגריסונגען איך וועל בלויז ברענגען נאָך איין אינטערעסאנטע באגריסונג פון אלעקסאנדריע של מצרים אין נאָמען פון דאָרטיגען בית־דין הצדק, וועלכע לייענט זיך:

„נא אמון ביום שבעה ימים לחודש, בסלו תרצ"א, גם אני אבוא חיום לקחת חלק בשמחת ידידי האהוב והחביב הרה"ג המפורסם. . . כמוהר"ר יודל ראָזענבערג מו"ץ בעיר מאָנטריאל (קנדא) בחג היובל למלאת לו שבעים שנה. ומעמקי לבי אני מברך אותו שד' יאריך ימיו במוב ושנותיו בנעימים . . . כחפץ אוהבו הנאמן, מוקירו ומכבדו בערכו הרם.

„אלעקסאנדריע של מצרים

„הצעיר דוד פראטו, מ"מ".

ויעש אלקים (בראשית א׳כ״ה)

תקנם בצביונם ובקומתם (רש״י)

אלע באשעפענישען ווינען באשאפען געוואָרען באלד אין אן אנטוויקעלטען פאָרם. די ערשטע באשאפענע בהמה האָט אויסגעזען ווי אן אנטוויקעלטע פון א לענגערע צייט, הויך און פארפאָלקאָמט, און אזוי אלע אנדערע.

דערפון איז אָפּגעפרעגט די באווייזען פון נאטור־פאָרשער, אז די וועלט איז עלטער פון זעקס טויזענט יאָר, וואָרים זיי געפונען אין דער ערד, ביינער פון באשעפענישען אָדער מינעראַלען, וואָס לוים די איצטיגע אנטוויקלונגס געזעצען אין דער נאטור, וואָלטען זיי געדארפט האָבען אן אנטוויקלונג פון מיליאָנען יאָרען און זיי ווילען דארום אָפּלייקענען אונזער מסורה אין באצוג צו דער עלטער פון דער וועלט. זייער טעות איז אָבער נאָר א גרויסער און נעמט זיך דערפון וואָס זיי באַרעכענען יעדער זאך לוים זיין נאָרמאלער אנטוויקלונג. באמת אָבער, זיינען די באשעפענישען באשאפען געוואָרען אין א פולשטענדיגען גום אנטוויקעלטען פאָרם, קאָן מען דאך בכלל נים וויסען וואָס פאַר א גרויס די אָדער יענע חיה האָט געהאט בעת איר באשאפונג, אָדער וואָס פאר א פאָרם דער מינעראל האָט געהאט אין דער צייט ווען די ערד איז באשאפען געוואָרען. די אנטוויקלונגס אופנים פון נאָך דער באשאפונג קאָן מען נים פארגלייכען מים די אנטוויקלונגס אופנים אין דער צייט פון „בראשית ברא".

הרב ר' זלמן סנרר, ירושלים.

[...]ק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbook[...]
[...]ע"י חיים תשס"ב